

ישיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת שמיני (פרה) תשע"ט¹

חטא נדב ואביהוא ופרה אדומה

נדב ואביהוא - חסרון במידת הענוה

"וַיִּקְחוּ בְנֵי אֶהֱרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא אִישׁ מִחֶתְתּוֹ... וַיִּקְרְבוּ לִפְנֵי ה' אֵשׁ זָרָה אֲשֶׁר לֹא צִוָּה אֹתָם. וַתֵּצֵא אֵשׁ מִלִּפְנֵי ה' וַתֹּאכַל אוֹתָם, וַיָּמָתוּ לִפְנֵי ה'" (ויקרא י, א-ב). בגמרא מובא, "וכבר היו משה ואהרן מהלכין בדרך, ונדב ואביהוא מהלכין אחריהן, וכל ישראל אחריהן². אמר לו נדב לאביהוא³: אימתי ימותו שני זקנים הללו ואני ואתה ננהיג את הדור. אמר להן הקב"ה: הנראה מי קובר את מי" (סנהדרין נב, א).

קשה לפרש דברים אלו כפשוטם, שנדב ואביהוא ייחלו למותם של משה ואהרן. הרי קל שבקלים לא היה אומר דברים כאלו על אביו ועל דודו, ובפרט על שני גדולי הדור בחירי ה', ואיך יאמרו כך אנשים גדולים וענקי רוח כנדב ואביהוא, שהתורה מעידה עליהם "בְּקִרְבֵי אֶקְדָּשׁ" (ויקרא י, ג), שהם קרובים לה', ומשה אומר עליהם לאהרן "רואה אני שהם גדולים ממני וממך" (ויקרא י, ג). אי אפשר ששני אנשים גדולים כאלו יחשבו מחשבות שפלות כאלו, "אימתי ימותו שני זקנים הללו", גדולי הדור.

מוכרחים אפוא לומר שכוונתם היתה אחרת. כנראה כוונתם היתה, שודאי יום אחד ימותו שני המנהיגים הזקנים, ואז ההנהגה תעבור אליהם, הצעירים⁴, ואם כן עליהם להכין עצמם לקראת תפקיד זה ולהתכונן אליו. "אימתי ימותו" יתפרש לפי זה לא במובן של "מתי הם כבר ימותו", אלא "אי מתי ימותו" - יום אחד הרי הם ימותו. אמר להן הקב"ה: הנראה מי קובר את מי! הרבה פעמים הזקנים מאריכים ימים יותר מהצעירים, וכך יקרה גם כאן.

מדוע היתה עליהם קפידא בזה? מה כל כך נורא במה שאמר נדב, שיום אחד משה ואהרן ימותו וההנהגה תעבור אל נדב ואביהוא? - מסביר רש"י, "בשביל שהיו מבקשים שררה ורבנות, מתו" (רש"י שם). ההנחה הזו, שודאי הם יהיו ממלאי מקומם של משה ואהרן, היא היתה בעכרם. חסר כאן במידת הענוה. מי אומר שדוקא אתם תמלאו את מקומם של משה ואהרן? אולי יהושע בן נון ימלא? אולי נחשון בן עמינדב? לכן נענשו, ולא זכו להגיע לשררה שחשבו שיגיעו אליה.

יש כמה מימרות בחז"ל על נדב ואביהוא, ובכולן רואים נקודה משותפת, "שלגודל ערכם [של נדב ואביהוא], היו חסרים בשלמות מידת הענוה. וחסרון זה בא בגנמת רום מעלתם, שהסתמכו יתר על המידה על גודל מדרגתם" (מכתב מאליהו ח"ב עמ' 246). למשל, אמרו בגמרא: "לא מתו בני אהרן עד שהורו הלכה בפני משה רבן. אמרו: אף על פי שהאש יורדת מן השמים, מצוה להביא מן ההדיוט (עירובין סג, א). משה לא אמר להכניס אש, והם מחליטים על דעת עצמם להביא מן ההדיוט, בלי לשאול את משה רבינו. כמובן, חסרה כאן במידת הענוה, ובהתבטלות כלפי משה

רבינו.

בענין זה כבר דקדקו המפרשים, שאצל שמעון ולוי בני יעקב כתוב "וַיִּקְחוּ שְׁנֵי בְנֵי יַעֲקֹב שְׁמֵעוֹן וְלוֹוִי אֲחֵי דִינָה אִישׁ חַרְבּוֹ, וַיָּבֵאוּ עַל הָעִיר בֶּטֶח וַיַּהַרְגוּ כָּל זָכָר" (בראשית לד, כה), ואילו אצל בני אהרן כתוב "וַיִּקְחוּ בְנֵי אֶהֱרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא אִישׁ מִחֶתְתּוֹ". לא כתוב "שני" בני אהרן כמו שכתוב אצל שמעון ולוי. למה? כי בני אהרן "לא נטלו עצה זה מזה - שנאמר איש מחתתו" (ויקרא כ, ח). כל אחד חושב שהוא לבדו מספיק כדי לפסוק. לא מתייעצים ביניהם. מה שאין כן "שְׁמֵעוֹן וְלוֹוִי אֲחֵים" (בראשית מט, ה). "אחים - בעצה אחת" (רש"י שם). הם מתייעצים זה עם זה. לא פועלים לבד (תורת חיים עירובין סג, א)⁵.

קשה לדבר על שני האנשים האלה, שהתורה מעידה עליהם "בְּקִרְבֵי אֶקְדָּשׁ" (ויקרא י, ג), ושהם "מיוחדו של מקום" (רש"י שם). אבל בכל זאת כך עולה מדברי חז"ל, שהיה בהם חסרון במידת הענוה ובהתבטלות כלפי משה רבינו.

פרה אדומה - התבטלות לגדולי התורה

השבת קוראים פרשת פרה. פרה אדומה היא במידה מסוימת תיקון לענין הזה, של אי התבטלות לגדולי התורה. רש"י הרי מביא מרבי משה הדרשן, שאמר על פרה אדומה: "מִשָּׁל לְכֹהֵן שִׁטְנָה שִׁטְנָה פִּלְטִין שֶׁל מֶלֶךְ. אמרו: תבוא אמו ותקנה הצואה. כך תבוא פרה ותכפר על העגל" (רש"י במדבר יט, כב).

מה היה חטא העגל? - ישראל רואים שמשה לא יורד מההר, לפי חשבונם היה אמור כבר לרדת מן ההר אבל הוא לא בא, ומאידך גיסא "בא השטן וערכב את העולם והראה דמות חשך ואפילה לומר ודאי מת משה" (רש"י שמות לב, א), מה היו צריכים ישראל לעשות במצב כזה? משה אמר להם לפני שעלה להר: "הִנֵּה אֶהֱרֹן וְחֹר וְעִמְקָם, מִי בְעַל דְּבָרִים יֵצֵא אֲלֵהֶם" (שמות כד, יד). אם תהיינה לכם שאלות, גשו וּשְׁאַלְוּ את אהרן וְחֹר. אם כך, היה עליהם לפנות אל אהרן וְחֹר, ולשאול אותם: "ילמדנו רבותינו! משה איננו. מה נעשה עכשיו"? ואז, או שאהרן וְחֹר היו מכריעים מדעת תורה שלהם מה צריך לעשות, אם אהרן יהיה מעתה המנהיג, או חור, או יהושע או מישהו אחר, או שאהרן (שהיה נביא) היה שואל את הקב"ה, והקב"ה היה אומר לו מה לעשות. הקב"ה היה אומר לו מן הסתם את האמת, שמשה עדיין חי ויחזור במהרה, אבל גם אם האמת היתה שמשא לא היה חי, הקב"ה היה כבר מנקה את אהרן מה לעשות במצב החדש שנוצר.

אבל לא כך נהגו ישראל. במקום לשאול את אהרן מה לעשות, הם מכתביבים לו מה לעשות: "קום עֲשֵׂה לָנוּ

בה הרבה חומרות אחרות שלא החמירו בהן בקדשים אחרים, כגון שכל מעשיה בכלי אבן שאינם מקבלים טומאה (עי' יומא ב, א), ועוד הרבה דברים שמבוארים בחז"ל, והכל כדי להוציא מלבן של צדוקים, שלא רצו לקבל את הדבר הזה, שחכמי ישראל הם שאומרים לנו מה לעשות, ולא להפך.

חז"ל מספרים על כהן גדול אחד שהיה צדוקי, וכשבא לעשות פרה אדומה, נזהר לטבול יום קודם לכן, כדי שלא יהיה טבול יום ביום שעושה את הפרה. למחרת הטבילה ניגש אליו רבן יוחנן בן זכאי, סמך את ידיו על ראשו ואמר לו: "מה נאה אתה להיות כהן גדול!" אבל כיון שנגעתי בך, נטמאת, ועליך לטבול שוב, ולעשות את הפרה כשאתה טבול יום. כעס אותו כהן על רבן יוחנן בן זכאי ואמר לו: בן זכאי! כשיהיה לי פנאי, עוד אפרע ממך. לאחר שלשה ימים נפטר אותו כהן גדול. בא אביו אל רבן יוחנן בן זכאי ואמר לו: לא היה לבני פנאי להפרע ממך, עד שמת... (תוספתא פרה פ"ב ה"ה) כל כך היה חשוב לצדוקים שלא לעשות את הפרה בטבול יום, וריב"ז מסר את נפשו דוקא כן לעשות בטבול יום, כדי להודיע שצריך לשמוע לחז"ל.

עץ ארז ואזוב ושני תולעת הנדרשים לעשיית הפרה (במדבר יט, ו), גם הם מראים על הענין הזה. עץ ארז הוא הגבוה מכל העצים, ואזוב הוא הנמוך ביותר, ותולעת גם היא נמוכה ביותר, להורות שהגבוה צריך להשפיל את עצמו. זה גם תיקון לחטא נדב ואביהוא וגם תיקון לחטא העגל, להשפיל ולהנמיך את עצמו. לא להחליט שאני הגבוה, אני הפוסק, אני ואפסי עוד, אלא להשפיל את עצמו. אם נתחזק בענין הזה, בעזרת ה' נזכה לטהרה, כפי שכתוב בהפטרות השבוע: "וְזָרְקְתִי עֲלֵיכֶם מֵיִם טְהוֹרִים וְטָהַרְתֶּם" (יחזקאל לו, כה). צריכים לסלק מאיתנו את הנגיעות של יצר הרע, את הבלבולים של יצר הרע, ונהיה כולנו טהורים לעבודת ה' בלי טעויות.

אֲלֵהִים! (שם לב, א) לא כתוב: "וַיִּקְהַל הָעָם אֶל אֶהֱרֹן", אלא: "וַיִּקְהַל הָעָם עַל אֶהֱרֹן"⁶ (שם). כלומר, הם מ' עליו, מכתיבים לו מה לעשות, וכשחור מתנגד, הם הורגים אותו (רש"י שם, ה). אין כפיפות לחכמי התורה. זו נקודה עיקרית בחטא העגל, שעליה באה פרה אדומה לכפר. "וַיִּקְחוּ אֶלְיָן פָּרָה אֲדָמָה תְּמִימָה אֲשֶׁר אֵין בָּהּ מוּם, אֲשֶׁר לֹא עָלָה עָלֶיהָ עֹל" (במדבר יט, ב). ישראל לא קבלו על עצמם את עול חכמי התורה, לכן התיקון לזה הוא להביא פרה אדומה "אֲשֶׁר לֹא עָלָה עָלֶיהָ עֹל" (ועי' רש"י שם שביאר כיצד מכוונים כל פרטי מצות פרה אדומה כנגד עניני חטא העגל)⁷.

למה נחלקו הצדוקים על חכמי ישראל בענין פרה אדומה?

נראה שזהו גם הענין המונח ביסוד המחלוקת שנחלקו הצדוקים על חז"ל בענין פרה אדומה. חז"ל קיבלו ממש רבינו, שטבול יום כשר לעשות פרה אדומה. באו הצדוקים ואמרו: לא! טבול יום אינו כשר לעשות פרה אדומה! רק אם כבר שקעה החמה הוא כשר לעשות פרה אדומה, לא כל עוד הוא טבול יום (עי' יומא ב, א). מה ראו הצדוקים לחלוק על חכמי ישראל בדבר הזה? בשלמא אם היו באים להקל יותר מחז"ל, היה ניתן להבין למה הם חולקים. נוח להם לפרוק עול ולחפש קולות. אבל לחפש חומרות? למה? מה יצא להם מהחומרא הזו, שטבול יום יהיה פסול לפרה אדומה? ובכלל, פרה אדומה הרי עושים רק פעם בכמה עשרות שנים, אז למה לריב עם חז"ל, אם יעשה אותה טבול יום או לא יעשה אותה טבול יום?

כנראה שמחלוקת הצדוקים בענין זה נבעה מכך, שפרה אדומה באה לתקן את חטא העגל. וכפי שביארנו, התיקון הוא כלפי הענין של אי קבלת עול חכמי התורה, שזה היה הדבר שגרם לחטא העגל. זו בדיוק הנקודה שהצדוקים אינם רוצים לקבל. הם אינם רוצים שחכמי התורה יכתיבו לנו מה לעשות ומה לומר. לכן דווקא בפרה אדומה הם רוצים להראות, שלא חכמי התורה יאמרו מה לעשות בה, אלא אנו נאמר מה לעשות בה⁸.

לכן, כדי להוציא מלבן של צדוקים, תקנו חז"ל לעשות פרה אדומה דוקא בטבולי יום (פרה פ"ג מ"ז). וכדי שלא יבואו בגלל זה לזלזל בטהרה הנדרשת לפרה אדומה, תקנו

השיחה נערכה לפי שטחיות הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון יש לתלות בעורך בלבד.

1. לדעת הרב שליט"א, בכל פרשה בתורה יש קשר או הקבלה בין תחילת הפרשה לסופה. [נאמרו של הרב בענין זה פורסם בכתב העת "ירושתנו", כרך ג' (תשס"ט) עמ' קי"ח. כתב עת זה יוצא לאור פעם בשנה ע"י "מכון מורשת אשכנז" (בני ברק), ובו מחקרים וסקירות בתורתם של חכמי אשכנז, אורחותיהם ומנהגיהם].

הקשר בין תחילת הפרשה לסופה בפרשת שמיני לדעת הרב שליט"א: "וּלְהַבְדִּיל בֵּין הַקֹּדֶשׁ וּבֵין הַחֹל וּבֵין הַטָּמֵא וּבֵין הַטְּהוֹר" (ויקרא י, י) - "לְהַבְדִּיל בֵּין הַטָּמֵא וּבֵין הַטְּהוֹר" (שם יא, מז).

קשר נוסף: "כִּי הַיּוֹם ה' נִרְאָה אֲלֵיכֶם... זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה ה' תַּעֲשׂוּ וַיֵּרָא אֲלֵיכֶם כְּבוֹד ה'" (שם ט, ג-ו) - "כִּי אֲנִי ה' אֲלֵהֵיכֶם, וְהִתְקַדַּשְׁתֶּם וְהִיַּתֶּם קְדוֹשִׁים כִּי קְדוֹשׁ אֲנִי... וְהִיַּתֶּם קְדוֹשִׁים כִּי קְדוֹשׁ אֲנִי" (שם יא, מד-מה).

2. מה שנדב ואביהוא היו מהלכים אחר משה ואהרן, לפני הזקנים ולפני כל ישראל, כנראה מפני שהקב"ה העיד עליהם שהם גדולים מן

הזקנים, כמו שנאמר במתן תורה: "וְאָל מֹשֶׁה אָמַר עֲלֵה אֵל ה' אֲתָה וְאַהֲרֹן נָדָב וְנָבִיחָהּ וְשִׁבְעִים מְזֻקְנֵי יִשְׂרָאֵל, וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם מִחֶחֶק" (שמות כד, א). [פרשה זו נאמרה קודם עשרת הדברות, בארבעה בסיון (רש"י שם)]. הרי שנדב ואביהוא נזכרו בפני עצמם, בין משה ואהרן לבין שבעים הזקנים.

3. הקשו המפרשים, הרי מבואר כאן בגמרא שרק נדב אמר, ואביהוא שתק ולא אמר כלום, ולמה נענש. ותירצו, ששתיקה כהודאה, ולכן גם הוא נענש.

4. מה שסברו שהנהגה תעבור דוקא עליהם, היה כנראה מחמת העדיפות שניתנה להם במתן תורה על פני כל הזקנים. [כמובא לעיל בהערה 2].

5. וזה לשונו במלואו: " נראה לפרש דנדב ואביהוא על ידי שנתגאו חטאו בתרתי. חדא, שהורו הלכה בפני משה רבן ולא חששו בכבודו, ואידך שהורו הלכה בפני אהרן אביהם ולא נטלו ממנו עצה ולא חששו בכבודו. וכן משמע דקפיד קרא בהכי מדכתיב 'ויקחו בני אהרן נדב ואביהוא איש מחתתו', ולא כתיב 'ויקחו נדב ואביהוא בני אהרן איש מחתתו', דבכל מקום מזכיר הכתוב פלוני בן פלוני, משמע דאשמעין דבניו היו אבל נהגו עצמן נדב ואביהוא כשאר אנשים דעלמא שאינם בניו, כיון שלא נטלו עצה ממנו, דומיא דויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה איש חרבו דרשו חז"ל שני בני יעקב היו ואעפ"כ נהגו עצמן שמעון ולוי כשאר אנשים דעלמא שאינם בניו, שלא נטלו עצה הימנו. וכבר הזכירו חז"ל בסנהדרין, שלא חששו בכבוד שניהן ואמרו מתי ימותו זקנים הללו ואני ואתה ננהיג את הדור... ובמדרש רבה פרשת אחרי מות איתא שמתו גם כן מחמת שלא נטלו עצה זה מזה. ונראה דלכך כתיב בהו 'ויקחו בני אהרן', ולא כתיב 'שני בני אהרן', ובבני יעקב כתיב 'ויקחו שני בני יעקב', לפי שבני יעקב נטלו עצה זה מזה, כפירוש רש"י ז"ל שמעון ולוי אחים בעצה אחת, לכך כתיב בהו 'ויקחו שני בני יעקב', שכל אחד לקח חרבו מדעת שניהן. אבל בני אהרן שלא נטלו עצה זה מזה לכך לא כתיב בהו 'שני בני אהרן'.

6. "כל קהילה ואחריה 'על' - היא גנאי. ואם אחריה 'אל' - היא לשבח" (אבן עזרא שמות לב, א).

7. ועוד יש לבאר בזה ענין נפלא. דהנה בפרשת פרה אדומה נאמר, "זאת התורה, אדם פי ימות באהל, כל הפא אל האהל וכל אשר באהל יטמא שבעת ימים" (במדבר יט, יד). ודרשו חז"ל, "זאת התורה, אדם פי ימות באהל - אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליה" (ברכות סג, ב). וכבר הקשו רבים, הרי פסוק זה לא מדבר כלל על לימוד תורה, אלא על טומאת מת, ומה הקשר בין דרשת חז"ל לפשוטו של מקרא?

ולפי מה שנתבאר כאן יש לפרש, היות ופרה אדומה באה לתקן את הענין של כפיפות לחכמי התורה, א"כ מן הענין להשמיע לנו בפרשה זו שאין דברי תורה מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליה. היינו, שממית את עצמיותו וגאותו, ומכופף עצמו לחכמי התורה. [ועי' שיחת הרב שליט"א לפרשת חוקת תשע"ח, שביאר באופן אחר].

8. עי' מאירי (יומא יט, ב), שגם למחלוקת הפרושים והצדוקים באופן הקטרת הקטורת של יוה"כ מצא שורש אידיאולוגי, ולא ראה בה ויכוח הלכתי גרידא. וכן מצינו ב"שם משמאל" (משפטים תרע"ד) לגבי מחלוקת הפרושים והצדוקים אם יחיד מתנרב ומביא קרבן תמיד (מנחות סה, א). גם מה שהצדוקים היו מניחים תפילין בין העינים ממש ועל פס היד ממש (עי' משנה מגילה כד, ב ורש"י שם), שלא כנגד המוח והלב, ביארו האחרונים, ששורש הענין בזה היה, שלא רצו ליישר מוחם ולבם אל קו האמת. וכן מה שנחלקו הבייתוסים על חז"ל בפירוש הפסוק "וספחתם לכם ממתנת השבת" (ויקרא כג, טו), ביאר הרב שליט"א (בשיחתו לפרשת פינחס תשע"ג) שאין זו מחלוקת סתמית בפירוש הפסוקים, אלא עומק הענין נעוץ בשיטתם הכפרנית של הבייתוסים. ע"ש.